

doğrultusunda yerleştirilmiştir. Taş malzeme ile inşa edilen yapıda üst örtüler tuğladır. Yapı birbirini takip eden üç mekândan oluşur. Doğuda bulunan soyunmalık ahşap olup sonradan sıvanmıştır. 6,30 × 6,70 m. ölçüsündeki bu mekânın üzeri içten kubbeli ve ahşap tavanlı olup dıştan kiremit kaplı çatı ile örtülmüştür. Moloz taş duvarlar üzerinde yükselen ahşap soyunma mekânı, konsollu çıkıntılar ile eski ev mimarisini göstermesi bakımından hayli ilginçtir. Dikdörtgen planlı ilıklık mekânında ortada küçük bir kubbe ile yanlarda sivri kemerli tonozlar bulunmaktadır. Benzer planda iki eyvanlı sıcaklık bölümünde de aynı örtü sistemi kullanılmıştır. Bu mekân, batı yönünde kare planlı ve kubbeli iki halvet hücreleriyle bağlantılıdır. Halvetlerin arkasında yine dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü külhan yer almaktadır. Hamam 1264-1267 (1848-1851) yıllarında tamir görmüştür. Son dönemlerde bir süre konut olarak da kullanılmış olan yapının külhanı çökmüş ve bir bölümü toprakla dolmuştur. 1990-1993 yıllarında yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Evkaf, nr. 17588; VGMA, *Defter*, nr. 582, s. 225-227, sıra 156-157; nr. 582, s. 228, sıra 158, 159; Mehmet Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, İstanbul 1341, tür.yer.; T. Mümtaz Yaman, *Kastamonu, 15. Asrın Sonlarına Kadar*, İstanbul 1935, I, 149-167; Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia-Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Kastamonu 1952, I, 200-203, 280-286, 332-333, 341-342, 348, 350-351, 364-365; Turgut Erdoğan, *Kastamonu'da İsmail Bey Külliyesi* (lisans tezi, 1958), İÜ Ed.Fak.; Doğan Kuban, *Kastamonu'nun Tarihi Yapısı ve Bu Yapının İmar Planında Değerlendirilmesi İlgili Rapor*, İstanbul 1967; Yaşar Yücel, *Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 135-138, 175-177; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, II, 212-217; a.m.f., "İslamiyetten Sonra Türk Sanatı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara 1993, s. 175; Mehmet Özkarcı, *Candaroğulları Beyliği Mimari Eserleri* (doktora tezi, 1992), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 17-66; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1994, s. 416; Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995, I, 53-73; Kemal Kutgün Eyüpgiller, *Bir Kent Tarihi Kastamonu*, İstanbul 1999, s. 72-73, 75, 76-77, 78, 80-97, 163-164, 171; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camileri", *İFM*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 41; Nerman Şahin - Ertuğrul Morçöl, "Kastamonu İsmail Bey Külliyesi Rölövesi", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 6, Ankara 1987, s. 31-58; Z. Kenan Bilici, "Kastamonu'da Türk Devri Mimarlık Eserleri", *Kültür ve Sanat*, sy. 27, Ankara 1995, s. 5-8; YA, VII, 4656.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

İSMÂİL b. BÜLBÜL

(إسماعيل بن بلبل)

Ebü's-Sakr İsmâil b. Bülbül
(ö. 278/891)

Abbâsî veziri.

230'da (844-45) doğdu. Aslen İranlı veya Benî Şeybân kabilesine mensup bir Arap olduğu rivayet edilmektedir. İlk defa, devlete ait toprakların gelirleriyle ilgilenen Savâfî Divânı'nda görev aldığı bilinen İsmâil b. Bülbül'ün, Halife Mu'temid-Alellah'ın kardeşi ve iktidarın gerçek sahibi Emîr Muvaffak-Billâh ile arası çok iyi idi. Muvaffak'ın damadı olduğu da söylenmektedir. İsmâil, 265'te (878-79) İbn Mahled'in ikinci defa vezirlik görevinden azlından sonra Muvaffak-Billâh'ın isteğiyle Halife Mu'temid-Alellah tarafından vezir tayin edildi. Ancak çok geçmeden görevden alındı ve aynı yılın sonunda tekrar vezirliğe getirildi. 272 (885-86) yılınad itibaren tam yetkili bir vezir oldu. Yazışmalarında "eş-şekûr el-münâsir lidînilâh" imzasını kullandığı (Hilâl b. Muhasin es-Sâbî, s. 49) ve bundan dolayı kendisine "el-vezîrû'ş-şekûr" denildiği kaydedilmektedir.

İmâmîyye mezhebine mensup olan İsmâil, malî işlerle ilgili görevlere aynı mezhepten olan İbnü'l-Furât kardeşleri tayin etti. Rebîulâhîr 277'de (Ağustos 890), halifenin ileri gelen kumandanlarından Muhammed b. Ebü's-Sâc'ın adamlarından Vasîf ile İsmâil b. Bülbül'ün adamları arasında çatışma çıktı (Taberî, X, 18). On bir kişinin öldüğü çatışma İsmâil'in müdahalesiyle sona erdirildi. Ertesi yıl Emîr Muvaffak-Billâh'ın öldüğü haberi yayıldı. Bunun üzerine İsmâil, Medâin'de oturan Halife Mu'temid-Alellah ve ailesini Bağdat'a getirerek kendi köşkünde misafir etti. Muvaffak-Billâh, emrini yerine getirmediği için kendi oğlu Ahmed'i 275 (889) yılında tutuklatmış, Vezir İsmâil de onun hapsedilmesini sağlamıştı. Muvaffak-Billâh'ın ölümü duyulunca taraftarları ayaklanarak Ahmed'i hapisten kurtardılar. Ancak onun hayatta olduğu anlaşılınca birçok taraftarı İsmâil b. Bülbül'ün evini yağma etti; İsmâil, Muvaffak'a sığınmak zorunda kaldı. Muvaffak'ın ölümü üzerine (278/891) Halife Mu'temid-Alellah, İsmâil ve adamlarının hepsini yakalayıp hapsedti, evlerini de halka yağmalattı. İsmâil b. Bülbül Safer 278'de (Mayıs 891) vefat etti. Muvaffak'a bağlılığı ve şîler'i desteklemesi yüzünden Hali-

fe Mu'temid tarafından hapiste zehirletirildiği ileri sürülmektedir (Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, VIII, 211).

İsmâil b. Bülbül Arap edebiyatına vâkîf, şair, iyi huylu ve cömert bir kimseydi. Vezir olmadan önce kendisini hicvetmiş olan Buhtürî, Ebü'l-Aynâ, Ahmed b. Muhammed b. Sevâbe ve İbnü'r-Rûmî gibi şairlere karşı son derece lutufkâr davranmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IX, 544; X, 10, 18-22, 28; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), VIII, 105-108, 211, 258-259, 265; a.m.f., *et-Tenbîh*, s. 336; Şâbüştî, *ed-Diyârât* (nşr. C. Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 82; Belevî, *Siretü Ahmed b. Tolûn* (nşr. M. Kürd Ali), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), s. 338; Hilâl b. Muhasin es-Sâbî, *Rûsûmü dâri'l-hilâfe* (nşr. Mîhâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 49, 50, 51-52, 130; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 206, 346; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 252-254; Hudarî, *Muhâdârât: 'Abbâsiyye*, s. 297-298; D. Sourdel, *Le Vizirat 'abbâside de 749 à 936*, Damas 1960, I, 315-326; a.m.f., "İsmâ'il b. Bulbul", *EL²* (İng.), IV, 189; Tevfik Sultân el-Yüzbeke, *el-Vezâre: Neş'e-tühâ ve tetâvürühâ fi'd-devleti'l-'Abbâsiyye*, Bağdad 1390/1970, s. 149, 299; Hüsâmeddin es-Sâmerrâî, *el-Mü'essesâtü'l-idâriyye fi'd-devleti'l-'Abbâsiyye*, Kahire 1403, s. 89, 186, 269-270; K. V. Zetterstéan, "İsmail", *IA*, V/2, s. 1111-1112.

MEHMET AYKAÇ

İSMÂİL b. CA'FER el-ENSÂRÎ

(إسماعيل بن جعفر الأنصاري)

Ebü İshâk (Ebü İbrâhîm) İsmâil
b. Ca'fer b. Ebî Kesîr
el-Ensârî el-Medenî
(ö. 180/796)

Muhaddis, kıraat âlimi.

100 (718-19) yılından sonra dünyaya geldi. İbnü'l-Cezerî, 130'da (747-48) doğduğunu söylüyorsa da (*Çâyetü'n-Nihâye*, I, 163) bu tarihten önce ölen bazı muhaddislerden faydalandığına ve meselâ aynı yıl vefat eden Şeybe b. Nisâh'tan arz yoluyla kıraat öğrendiğine göre (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 182-184) bu tesbit doğrudur değildir. Ensardan Züreykoğulları'nın mevlâsı olduğu için Zürekî nisbesiyle de anılmış olup ayrıca Buhârî'nin onu Katalânî nisbesiyle zikretmesi, asıl vatanının Kûfe veya Semerkant'taki Katavân olduğunu düşündürmektedir. Medineli sayılan İsmâil b. Ca'fer'in buraya ne zaman geldiği bilinmediği gibi ailesi ve ecdadı hakkında da fazla bilgi bulunmamaktadır. Kardeşleri Muhammed, Ya'küb, Yahyâ ve Kesîr güvenilir muhaddisler olarak tanınır. Onların Abdullah b. Zübeyr'in kö-

lelerinden olduğu ve daha sonra Zürey-koğulları'na verildiği dikkate alındığında (Hatîb, VI, 219) babaları Ca'fer'in Abdullah b. Zübeyr hayatta iken Medine'ye köle olarak getirildiği, İsmâil ile kardeşlerinin burada dünyaya geldiği anlaşılır. İsmâil b. Ca'fer hayatının büyük kısmını Medine'de geçirdi. Birçoğu Mâlik b. Enes'in de hocası olan Abdullah b. Dînâr, Rebîa b. Ebû Abdurrahman, Humeyd et-Tavîl, Hişâm b. Urve gibi âlimlerden ve Mâlik b. Enes'ten hadis rivayet etti. Şeybe b. Nisâh, Nâfi' b. Abdurrahman, İbn Cemmâz ve İbn Verdân'dan arz, Ebû Ca'fer el-Kârî'den semâ yoluyla kıraat icâzeti aldı. Mâlik'ten sonra Medine muhaddisi, Nâfi'den sonra da Medine kâri diye tanındı. Kıraat alanındaki üstün kabiliyeti sayesinde küçük yaşta kıraat okutmaya başladı. Ali b. Hamza el-Kisâî, Dûrî ve Halef b. Hişâm gibi kıraat otoriteleri onun talebeleri arasında yer alır. Oğlu Fülehy, Kuteybe b. Saîd, Ali b. Hucr, Ebû Ubeyd Kâsım b. Selâm, Muhammed b. Selâm el-Bîkendi, Muhammed b. Sabbâh ed-Dûlâbî gibi şahsiyetler de kendisinden hadis rivayet ettiler. Ömrünün sonlarına doğru Bağdat'a yerleşerek eğitim ve öğretim faaliyetlerine orada devam eden ve Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'ın oğlu Ali b. Mehdî'nin eğitimini de üzerine alan İsmâil b. Ca'fer

180 (796) yılında Bağdat'ta vefat etti. Bu tarih 177 (793) veya 200 (815-16) olarak da zikredilmiştir. Âlî isnada önem veren İsmâil b. Ca'fer'in İmam Mâlik gibi en âlî isnadı sünâî olup ricâl âlimleri kendisini "sika", "sika sadûk" ve "sika me'mûn" terimleriyle nitelendirmiş, Yahyâ b. Maîn onun az miktardaki hatasının güvenilirliğini etkilemeyeceğini söylemiştir.

İsmâil b. Ca'fer'in elde mevcut tek eseri Ali b. Hucr'un rivayetiyle günümüze ulaşan hadis cüzüdür (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 255; Sezgin, *GAS*, I, 94). Eserin bazı bölümleri Köprülü Kütüphanesi'nde (nr. 428) ve Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Mecmau, nr. 53/3, 89/11) bulunmaktadır. İbn Huzeyme tarikâle gelen cüz, dört ayrı bölüm halinde istinsah edilmiş olup (Elbânî, s. 49-50) Köprülü Kütüphanesi'nde yer alan ilk üç bölüm Abdullah b. Muhammed b. Cemâa, Zâhiriyye'de bulunan üçüncü ve dördüncü bölümler Ziyâeddin el-Makdisî tarafından tashih edilmiş ve bu bölümlerde sırasıyla 134, 125, 112 ve yetmiş beş hadis yer almıştır. İlk bölümde mevcut 134 hadisten Buhârî otuz dokuz, Müslim yetmiş beş, Ebû Dâvûd kırk iki, Tirmizî elli bir, Nesâî elli altı, İbn Mâce otuz beş, İmam Mâlik kırk iki, Dârimî elli altı ve Ahmed b. Hanel 106 hadisi kitaplarına almışlardır. Fuat Sezgin'in Köp-

rülü nüshasını İsmâil b. Ca'fer'in eseri, Zâhiriyye nüshasını da Ali b. Hucr'un eseri olarak göstermesi doğru değildir. Eser, Köprülü Kütüphanesi'ndeki nüsha esas alınarak *İsmâil b. Ca'fer ve Cüz'ü* adıyla Zekerîya Tüfekçioğlu (bk. bibl.), ayrıca muhtemelen tamamı, *Hadîşü 'Alî b. Hucr es-Sa'dî 'an İsmâ'il b. Ca'fer el-Medenî* adıyla Rudeyyân b. Refûd b. Ra-fîd es-Süfyânî (1416/1995, yüksek lisans tezi, el-Câmiatü'l-İslâmiyye külliyyetü'l-hadîsi'ş-şerîf ve'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye [Medine]) tarafından tahkik edilmiştir.

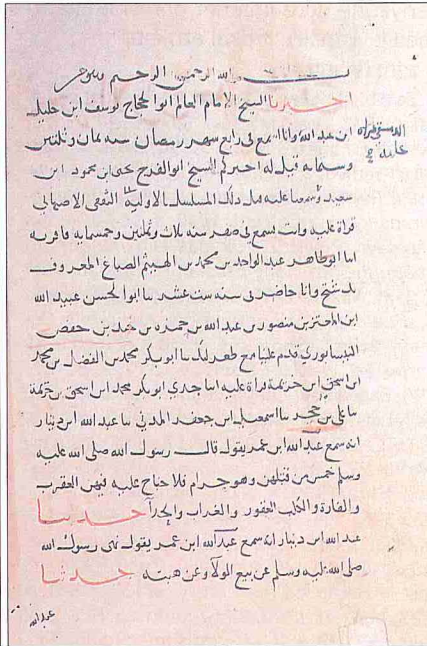
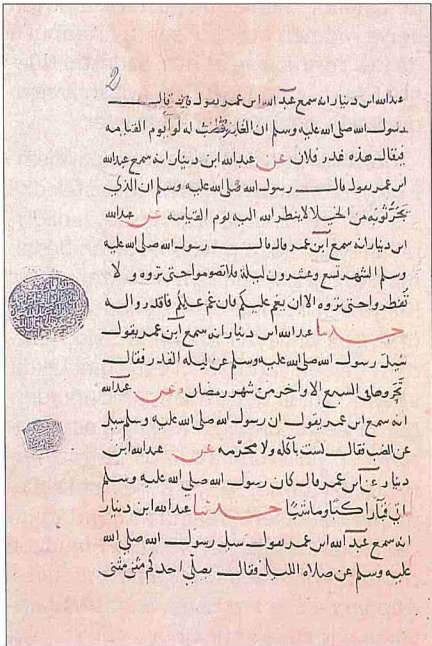
BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 327; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 349-350; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 162-163; İbn Hibbân, *es-Şikât*, VI, 44; a.mlf., *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr* (nşr. M. Fleischhammer), Wiesbaden 1959, s. 141; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VI, 218-221; Mizzi, *Tehtîbü'l-Kemâl*, III, 56-60; Zehebi, *A'lamü'n-nübe-lâ*, VIII, 228-230; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), I, 182-184, 242, 294-295; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 250-251; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 163; İbn Hacer, *Tehtîbü'l-Tehzîb*, I, 287-288; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 293; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 255-256; Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 33; a.mlf., *GAS*, I, 94-95; Elbânî, *Mahtûtât*, s. 49-50, 335; Zekerîya Tüfekçioğlu, *İsmâil b. Ca'fer ve Cüz'ü* (yüksek lisans tezi, 1987), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 140-141.

ZEKERİYA TÜFEKÇIOĞLU

İsmâil b. Ca'fer el-Ensârî'nin hadis cüzünün ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., nr. 428)

İSMÂİL b. CA'FER es-SÂDİK

(İsmاعيل بن جعفر الصادق)

Ebû Muhammed İsmâil
b. Ca'fer es-Sâdik b. Muhammed
el-Bâkur el-Hâşimî el-Kureşî
(ö. 138/755-56 [?])

Ca'fer es-Sâdik'in büyük oğlu,
İsmâiliyye mezhebinin
nisbet edildiği imam.

Medine'de doğdu. Kesin olmamakla birlikte kardeşi Mûsâ el-Kâzım'dan yirmi beş yaş büyük olduğunu ifade eden rivayetler dikkate alındığında II. (VIII.) asrın ilk yıllarında dünyaya geldiği söylenebilir. Bazı çağdaş müellifler onun 101 ([719]; Ârif Tâmir, I, 117) veya 110 ([728]; Mustafa Gâlib, *el-A'lâm*, s. 161; a.mlf., *Târîh*, s. 123) yılında doğduğunu belirtmektedir. Annesi, Ca'fer es-Sâdik'in ilk hanımı Fâtüma bint Hüseyin, Hz. Hasan'ın torunu olup böylece İsmâil'in nesebi anne ve baba tarafından Hz. Ali'ye ulaşır.

A'rec lakabı ve Ebû Muhammed künyesiyle tanınan İsmâil b. Ca'fer hakkında kaynaklarda yer alan sağlıklı bilgiler ol-